

DEVREK BASTONLARI

Erdem YÜCEL-Esin TURNALI*

Karadeniz Bölgesi'nde, Zonguldak'ın şirin ilçelerinden Devrek, ormanlarla kaplı geniş bir alana yayılmıştır¹. XIX. yüzyılın başlarından günümüze kadar ilçede orman ürünlerinin işlenmesine öncelik tanınmış, ağaca yönelik atölyeler çalışmalarını sürdürmektedir. Yöreden söz eden kaynaklar, ansiklopedi maddeleri ve salnameler Devrek'in konumuna, yapılarına ve halkın yaşamına yer verdikten sonra ceviz ağacından yapılmış masa, konsol, ağızlık ve bastona da değinmiştir.

Bu kaynaklardan Devrek'te 1310(1892) yıllarında baston yapımına başlandığı öğrenilmektedir².

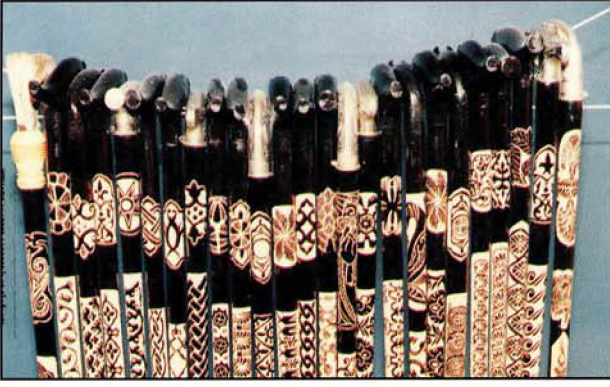
ÇEŞİTLİ DİNLERDE VE TARİHLERDE BASTON

Yaşlıların, hastaların yürümesine kolaylık sağlamak için ağaçtan yapılmış olan bastonun bazen süslü, bazen de sade bir görünümü vardır. Latince "Bastum", İtalyanca "Bastone", İspanyolca "Baston" Fransızca "Baton", Almanca "Stock" ve İngilizce'de "Stick" denilen gerçekte muntazam bir sopa olan bastonun geçmişi çok eskiye inmektedir.

Resim 1: Devrek baston atölyelerinde turist grupları

Baston çoğu kez asa ile karıştırılmış ve her ikisi de eş anlamda kullanılmıştır. Oysa asa eski devirlerde kralların, kumandanların, filozofların, din adamlarının ve peygamberlerin elinde dayanak olmaktan çıkarak kuvvet ve kudret sembolüne dönüşmüştür. Baston kadar asa da çok eskiye inmektedir. Uygulamada her ikisi de yürürken elde tutulan sopalara verilen isimlerse de asanın çok daha özel durumu olmuştur. Nitekim Şemsettin Sami Bey yaptığı tanımda onun bu özelliğini güzel biçimde tanımlamıştır. "Yürür iken dayanarak kuvvet almak için erkekler, nadiren de kadınlar tarafından kullanılan alafranga zarif/değnek"³ Din kitapları peygamberlerin, mitolojiler ise tanrıların asalarından, bastonlarından uzun uzun söz etmektedir. Bunların en önemlisi Hz. Musa'nın asasıdır. Kur'an'da⁴ da sözü edilen bu asayı melekler cennetteki mersin ağacından kestikleri dalla yaparak bir çobana vermişlerdir. Çoban asasını Hz. Musa'ya vermiş sonra da pişman olmuş, geri istemiştir, Hz. Musa "o artık benim oldu" diyerek asayı vermemiştir. Uzun tartışmalardan sonra da hakemler anlaşmazlığı çözümlenememiştir. O sırada ortaya çıkan bir melek Hz. Musa'yı ve çobanı dinlemiş "yere koyun, kim yerden kaldırırsa asa onundur" demiştir. İhtiyar çoban yerinden kımılatamamış, Hz. Musa elini uzatır uzatmaz asa kendiliğinden ona gelmiştir. Hz. Musa bundan böyle asasını elinden hiç bırakmamıştır. Hira Dağı'nda tanrının asayı yere at buyruğu ile karşılaşmış, attığında da asa kocaman bir yılan dönüşmüştür. Yılanı eline aldığı anda koca yılan yeniden asaya dönmüş ve o sırada tanrının sesi duyulmuştur:

Resim 2: Devrek bastonlarından örnekler

“Bir gün bu asa senin mucizelerinin arasında yer alacaktır.”

Hız. Musa tanrıdan on emri aldıktan sonra, firavun ondan mucizelerini göstermesini istemiş, o da asasını yere atmış, asa boynuzlu iki çatalı bir yılanı dönüşmüştür. Firavun bu olaydan son derece ürkmüş, “Musa koca bir sihirbaz” demekle yetinmiştir. Musa'nın kavmi Kızıldeniz'e ulaştığında asasını suya vurmuş ve deniz oniki yola ayrılmıştır. Bu yollardan yürüyerek geçen Musa'nın kavmi, karaya erişmiş, çölde ilerlemiş bu kez de susuzluktan kıvranmaya başlamışlardır. Bu defa asasını kayalara vurmuş oradan serin sular fişkırmıştır⁵.

İslâmiyet'te de Hz. Muhammed'in “Anaze” denilen bir asası vardı. Dört halifeden sonra Emevî ve Abbasîler'de de bu gelenek sürmüş, hilâfet Osmanlılara geçtikten sonra da bu sembol ortadan kalkmıştır. Öte yandan Hz. Süleyman Beytül Mukaddes'i yaptırırken öldü-ğünde de asasına dayanır durumdaydı⁶.

Resim 3: Şişli, baston gövde kızılıcık oyma, sap kemik, kezzapla boyama

Hıristiyanlık'ta dinsel kişiler sürekli asa veya baston kullanmış ve onlara simgesel bir güç kattığına inanılmıştır.

Antik çağlarda da bastonun oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Boyalı Yunan vazolarında bastonlarına dayanmış figürlere çok sık yer verilmiştir. Bunun yanı sıra mitolojideki tanrıların çoğunun da ellerinde birer asa veya baston vardır. Romalılar, Zeus'un olduğunu kabul ettikleri asayı zafer kazananlara vermişlerdir. Ayrıca Romalılar barbar diye nitelendikleri kavimlerin krallarına da özel asalar göndermişlerdir. Eski Mısır'da da asa veya baston dinî, siyasî ve idarî kuvvetin bir simgesi olarak kabul edilmiştir. Doç. Dr. Cengiz Erten sonbahar kutlamalarında baston şenliğinde yapılan baston savaşlarına değinmiştir⁷.

Baston ile asanın doğu uygarlıklarında da kendilerine özgü bir yeri vardır. Eski Hint ikonografyasında Ölüm Tanrısı Yama'nın⁸ Danda isimli asası etrafa korku salardı. Ayrıca Babil Tanrısı Ninurta'nın⁹ asasının da yıldırımlarla eş güçte olduğu kabul edilmişti. Yoga felsefesine göre de insan ruhu ile bedenine egemen olabilmek için yedi ilke kabul edilmiş ve bunlar yedi boğum halinde asa ile bastona işlenmişti. Öte yandan, eski Çin adetlerinde de insanlar yeni yıla girerken kötü ruhları kovmak için baston sallardı. Onların insan yaşamından bu şekilde uzaklaştırılacağına inanılırdı. Bunun yanı sıra suçlular da bastonla dövülerek cezalandırılırdı.

Tao inancına göre gökyüzünün yedi katı simgesel olarak yedi boğumlu bastonlarla tanımlanmıştı. Ayrıca Tao dinine katılmak isteyenler gerçek bilgiye ulaşabilmek için yedi ayrı sınavdan geçirilir ve bunlar yedi boğumlu bastonlara yansıtılırdı. Bu sınavları başarıyla geçebilenler ise öldüklerinde turna kuşunun gagasıyla tuttuğu bastonlar üzerinde cennete giderlermiş. Tao dinindeki cennete gidiş ile Müslüman dinindeki sırat köprüsü arasındaki bağlantı hem düşündürücü, hem de ilginçtir.

Eski çağlarda dinsel veya hükümlerlik gücü olarak kabul edilen, yüzyıllar boyunca da kralların, kumandanların, bilginlerin, din adamlarının ve eğitimcilerin ellerinden düşürmedikleri bastonlar XV. yüzyılda Avrupa'da yaygın biçimde kullanılmıştır. Çoğunlukla gül ağacı, abanoz ağacı, tik ağacı gibi sık dokulu dayanıklı ve hoş kokulu ağaç türlerinden yapılan bastonlar, aynı zamanda süs eşyası olarak da kabul edilmişti. XV.-XVI. yüzyılda Louis

dönemlerinde birbirinden güzel baston ve asalar yapılmış, her birisinin baş kısımlarına değerli madenlerle ağaç oymalar eklenerek zengin bir görünüm verilmiştir. Kapaklı enfiye ve tütün kutuları da bastonlarda başlık yerini almış; "Volterkâr" denilen uzun bastonlar yapılarak devlet yöneticileri ve hâkimler tarafından kullanılmış, XVI. Louis döneminde yüksek ökçeli ayakkabılar giyen kadınların düşmesini önlemek amacıyla onlara özgü bastonlar yapılmıştır.

Geçmiş uygarlıkların ve ulusların kendilerine özgü biçimde sürdürdüğü baston geleneğini Osmanlılar da sürdürmüştür. Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) başlattığı Batılılaşma hareketi giyim kuşamda da kendisini göstermiş ve ilk baston taşıyan padişah olmuştur. Ulema sınıfından ilk bastonu da devrin aydın hocalarından Kethüdâzâde Mehmet Efendi kullanmıştır. Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) de Yunan Savaşı'na katılanlara Yıldız Sarayı'nda verdiği davette, ayaklarından sakatlanmış gazilere, daha önce saray marangozhanesinde kendi eliyle yapmış olduğu bastonları hediye etmiştir¹⁰.

XIX. yüzyılda Osmanlılarda yaygınlaşan baston, sınıfları tanımlayan örnekler ortaya konmuştur. Kakma, savat tekniklerinde, kalemişli, boynuz, fildişi, kemik ve benzeri malzemelerin katkısıyla her biri başlı başına sanat eseri olan bastonlar günümüzde de beğeni ile seyredilmektedir.

O devrin şarkılarında, kantolarında sözü edilen Osmanlı bastonuna, Reşat Ekrem Koçu değinmeden geçememiştir:

"Baston II. Abdülhamid devrinde yaş icabı veya herhangi bir ihtiyaç ile bir dayanak olmaktan çıkmış, kullanılan ayak takımından ayıran bir alâmeti farika gibi telâkki edilmiştir; genç yaşlı bütün memurlar baston kullanmaya başladılar; hatta gençler arasında baston, mavi camlı gözlükle beraber bir aşırı şıklık, alafrangalık icabı bilindi; bazı gençler fotoğraflarını bile ellerinde bastonları ile çıkartır oldular. Şıklık alafrangalık yolunda baston şarkılara, kantolara girdi.

Nev zuhur gözlükler nâdide baston bende var
Giydiğim elbisei zibâyı cânâ Mir yapar
Sen beğenmezsen benim şıklıkta emsâlim mi var

Çeşmi mestim bak bana ben şik değilde ya neyim

Şevki bey bestesi

Resim 4: Devrek bastonlarından örnekler

Elde baston gözde gözlük moda

Gezerim dâimâ böyle baloda

Virjin Hanımın nihâvend kantosu

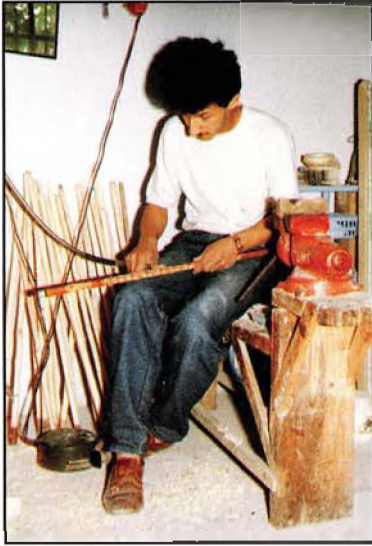
Gözde gözlük elde baston çekilin pardon

İskarpın glase elde yelpâze

Kendime isterim böyle mâşûka

Şamran Hanım'ın nihavend kantosu¹¹

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbullu gençler arasında bambu kamış bastonlar moda olmuş, 1925-1930'dan sonra gereksinim dışı baston kullanılmamıştır. İstanbul'un baston modasını daha çok İngiltere, Fransa ve Avusturya'dan getirilen bastonlar sağlamıştır. Dış pazarın etkisiyle de İstanbul'da baston yapan atölyeler kurulamamıştır. Baston modasının sona ermesiyle baston satan dükkânlar kapanmış, yalnızca Beykoz'un Dereseki

Resim 5: Bülent Korum Raşit Ustanın oğlu, bezeme sanatını işlerken

Köyünde basit bir atölye 1970 yılı başına kadar kestane ağacından baston yapımını sürdürmüştür. Bu atölye bastonlarını yerli pazar dışında Suriye'ye ihraç etmiştir. Ordu, Gaziantep ve Sakarya'da da küçük çapta çalışmalarını sürdüren, baston yapan atölyeler de vardır.

DEVREK BASTONLARININ YAPILIŞI VE YILAN MOTİFLERİ

Devrek'te baston yapımının başlangıcının ilginç bir öyküsü vardır :

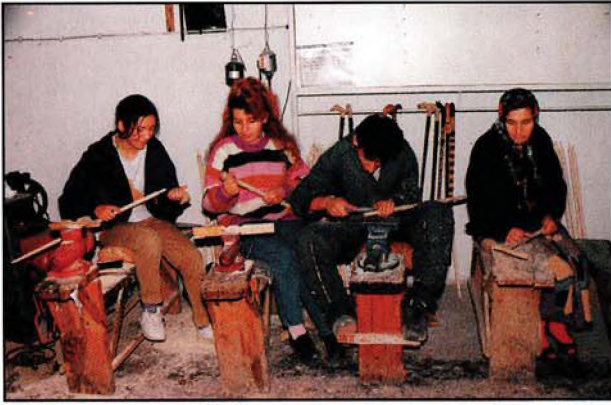
Devrekli Medri Allesi'nden Marangoz Ali Ziya Efendi I. Dünya Savaşı'nda Mısır'da İngilizlere esir düşmüş, bu olay Ali Ziya Efendi kadar, Devrek'in geleceği açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Ali Ziya Efendi İngiliz subaylarının ellerinde sürekli tuttıkları bastonun bir kudret sembolü olduğunu farketmiş, savaş bitiminde memleketinde birbirinden güzel zarif bastonları yakınlarına anlatmaya başlamıştır. Böylece baston bir anda Devrekliler'in gözünde ihtiyarların dayanağı olmaktan çıkmıştır. Baston Devrek'te gerçek değerini bulmuş, Devrekli ustaların elinde Anadolu kültürünün estetik ve zarafetinin katkısıyla ünü Türkiye sınırlarını aşmıştır. Devrek'te baston yapımı büyük önem kazanmış, babadan oğula, ustadan çırığa geçerek gözde bir meslek haline gelmiştir. Bugün Devrek'te baston yapım geleneği sürmekte, birbirinden güzel örnekler ortaya konmakta ve Devrek ekonomisine de büyük katkısı olmaktadır.

Devrek bastonlarının yapımı bilgi ve becerinin yanı sıra büyük sabır istemektedir. Esnek bir ağaç olan kızılçik kesilir, aralık ve şubat aylarında suyu çekilen kızılçikın dalları ayıklanır ve elde edilen parçalar bir yıl bekletilir. Ekmek fırınlarında eğrilikleri düzeltilen dallar tornadan geçirilir ve böylece bastona verilecek şekiller belirlenir. Ardından testere ile yivler açılır, eğe yardımıyla sistre, zımpara işlemleri yapılarak desen ve figürler ortaya

çıkarılır. Bastonlarda birbirlerine dolanmış yılan motifleri sık sık uygulanır. Bir yandan boyama işlemi yapılırken öte yandan kusurlu yerler dolgu verniğiyle düzeltilir. Boya verniği ise yüzeylerde hiç bir şekilde uygulanmaz. Bu işlemler yapıldıktan sonra sıra bastonun sapına gelir. Çoğunlukla ceviz ağacından yapılmış saplarda sedef, gümüş, başa, dağ keçisi ayağı, kemik ve değerli taşlar kullanılmıştır. Ördek bacağı, yılan başı, atmaca, karaca, at başına da saplarda yer verildiği gibi, içerisinden şiş çıkan silâh olan, kargıya dönüşen, kurşun atan, bastonlarla da karşılaşmaktadır. Ancak kamalı bastonlar günümüzde yasak olduğundan yapılmamaktadır. Kemal Özmen Ahlat bastonu denilen bir bastonun sap kısmında ise tabanca saklandığını belirtmektedir¹². Böylece Devrekli ustaların el emeği ile oluşmuş bastonların göz nurunu, zevkini simgelediği kadar sanat ile zenaatı da bir arada gözler önüne sermiştir.

Devrek bastonlarının gövdelerindeki birbirlerine sarılmış yılan figürleri rastgele seçilmiş örnekler değildir. Aynı zamanda bunlar yüzyıllar boyunca Anadolu'da yerleşmiş yaygın bir kültürü yansıtmaktadır. Simgesel olarak yılan motifi bilimde evrensel düzene egemen olmuş, akıl-duygu, sevgi-nefret, ruh-madde, yaşam-ölüm, iyilik-kötülük gibi karşıt güçleri bir arada göstermektedir¹³. Mitolojide yılanın önemli bir yeri vardır. Olympos tanrılarından Hermes sopasıyla bir gün kırlarda dolaşırken birbirleriyle boğuşan iki yılanı görerek onları ayırmıştır. Bundan sonra da Hermes birbirlerine sarılmış iki yılan figürünün tasvir edildiği "Kerykeion" isimli asasıyla tasvir edilmiştir. Barışın, kardeşçe geçinmenin, uyumluluğun simgesi olan bu asa aynı zamanda insanın fizik ve psikiş yapıyla da ilgilidir¹⁴. Hermes'in yanı sıra hekimlerin tanrısı Asklepios ve onun kızı Hygieia'nın asasında yılan figürlerine yer verilmiştir. Anadolu kültürünün ana tanrıçası Kybele ve Bereket Tanrıçası Demeter de çoğu kez yanlarında buldukları yılan figürleriyle tanımlanmıştır.

Mitolojide yılan teması çok yaygın işlenmiştir. Bunlardan birine göre Troia Kralı Priamos ile karısı Hekabe'nin kızı Cassandra ile Priamos'un oğlu Helenos, Apollon şenlikleri sırasında çocuklarını mabette unuturlar. Ertesi günü çocukların unutulduğunu farkedince mabede gelirler ve iki yılanın çocukların gözlerini, kulaklarını yaladıklarını görürler. Bundan böyle çocukların duyguları daha duyarlı olur ve insanların göremediklerini, algılayamadıklarını sezerler¹⁵.

Resim 6: Devrekli baston ustasının ailesi, baston yapımında atölye çalışmaları

Phorkys ile Keto'nun kızlarının en ünlüsü olan Medusa'nın saçları yılanlarla kaplıydı. Ahlâk düzenini bozanları ve ona karşı gelenleri amansızca cezalandıran cehennem tanrıçalarından Eriyysler'in, Mısırlılar'ın şevkat dolu Ana Tanrıçası İsis'in sembolü de yine yilandı. Thebai kral ve kraliçelerinin ölümlerinden sonra yılan şeklinde canlanacaklarına da inanılmıştır. Eski Roma'da da insanların koruyucu ruhlarının yılan şeklinde olduğu inancı yaygındı.

Büyük bir olasılıkla yer altında yaşadığı düşünülen yılan, karanlığı, gizemi ve belirsizliği işaret etmektedir. Ürkütücü görüntüsüne karşılık verimliliğin, üretkenliğin ve cinselliğin sembolü olmuş, aynı zamanda da doğuşu, sürekliliği simgelemiştir. Dinsel kitapların yaradılış bölümlerinde yılanın yer verilmiştir:

"Tanrının yarattığı bütün hayvanlar arasında en hilecisi yilandır. Yılan, tanrının bilgi ağacının meyvasının yenmesini yasakladığını biliyordu. Bunu yiyen insanın öleceğini de biliyordu. Tam tersini söyledi kadına, onu kandırmaya çalıştı; inanmayın ölmeyeceksiniz ondan yiyince gözleriniz açılacak; Tanrı gibi iyiliği ve kötülüğü bileceksiniz¹⁶. Kadın,

Resim: 7

meyvenin yemesi güzel, görünüşü hoş ve bilgi arzusu uyandırıcı olduğunu sezmişti zaten. Dayanamadı, koparıp yedi. Kocasına da verdi. O da yedi. O zaman ikisinin de gözleri açıldı, ikisi de çıplaklıklarını gördüler..."¹⁷

Etnologların ilkel kabileler üzerinde yaptıkları araştırmalar yılanın doğurganlığın sembolü olarak düşünüldüğünü ortaya koymuştur. Angola'da kadınlar yataklarının altında döllenmeyi kolaylaştırmak için tahtadan yılan idolleri koyarlar. Doğu Afrika'da hamile kadınların yatağına yılan konur, böylece saflığın bebeğe geçeceğine, doğumun kolay olacağına inanılmıştır. Hindistan'da çocuğu olmayan kadınların kısırklarının kobra besleyerek giderileceği inancı günümüzde de yaygındır. Öte yandan Brezilya ormanlarında yaşayan kabileler de, kadınların yanına verilen yılanın, çocuğun oluşumunu sağlayacağını kabul etmişlerdir.

Herman Keserling isimli bir dilbilimci de Kızılderili dilinde yılan ile yaşamın aynı sözcükle tanımlandığını söylemiştir. Arapça'da yılanın "el hayye", yaşama da "el hayat" isimleri verilmiş birbirine benzer iki sözcüktür.

Tarihten, mitolojiden ve din kitaplarının verdiği bilgilerin ışığı altında Devrekli ustalar o zarif bastonları yaparlarken aynı zamanda da canlılığını yitirmemiş bir yılan kültürünü bastonla birleştirerek günümüze taşımışlardır.

DEVREK BASTON USTALARI

Zonguldak'ta 1933 yılında Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin düzenlediği "Tasarruf ve Yerli Malı Haftası" kapsamında sergide Devrek bastonları ilk kez sergilenmiş ve ödüllendirilmiştir. Bunun ardından 1936 İzmir Enternasyonal Fuarı'nda da yine Devrek bastonları ödül kazanmıştır¹⁸. Devrek Belediyesi 7 Temmuz 1984'te Devrek Baston Festivali'ni düzenlemiş ve bu festival her yıl tekrarlanmaya başlamıştır. Festival kapsamındaki sergiler açılarak el emeği, göz nuru olan bastonun tanıtımı yapılmaktadır.

Kaliteli bir el işçiliği olan Devrek bastonunun yapılışında eskilerden Aziz Salman, Andon Usta, Hakkı, Çelik, Ahmet, Hasan ve Abdullah ustaların büyük payı olmuştur. Günümüzde de yaşayan

Devrekli ünlü ustalar vardır; Münteka Çelebi, Mürvet Okur, Tansel Işık, Cemal Salman, Raşit Korum, Murat Ayvaci, Bülent Korum, Raşit Devrek, İsmet Durbak, Hikmet İncirli, Gürsel İncirli, Özcan Erdoğan, Tuncer Biçmen ve Ali Akarsu'nun isimleri ilk akla gelenlerdir¹⁹.

Devrek bastonlarını konu alan bu yazımızı, Devrekli bir baston ustasının sözü ile noktalamak isterim :

"Baston her yerde bastondur ama üzerinde sanat eseri varsa" Devrek bastonudur.

NOTLAR

* Erdem YÜCEL, Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Anabilim Dalı Em. Öğr. Görevlisi
Esin TURNALI, Sanat Tarihçisi.

- 1 Devrek, batıda Ereğli, kuzeyde Zonguldak merkezi, Çaycuma, doğuda Karabük, güneyde de Bolu ile çevrilidir. Yüzölçümü 1.222 km² olan ilçe Batı Karadeniz Dağları'nın güney yamaçları ile Bolu Dağları arasında kalan dalgalı alanda yer almaktadır. İlçenin güneybatısında ve kuzeydoğusunda Akçakoca Dağları, batısında bir takım engebeler yer alır. Bunun yanı sıra Filyos Çayı'nın başlıca kolu olan Devrek Çayı da ilçe içerisinden akarak Karadeniz'e dökülür. M.Ö. X. yüzyılda Mariadyn'lerle Mygdonlar yöresinin ilk halkını oluşturmuştur. Bunu M.Ö. 550'lerde Persler'in egemenliği izlemiş, kısa bir süre Makedonya'ya bağımlı olduktan sonra Bithynia Krallığı'na bağlanmıştır. Roma, Bizans ve Ceneviz egemenliğinden sonra 1348'de Orhan Bey tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır.
- 2 Kastamonu Salnamesi 1310, s. 470-474; Devrek Mad. Yurt Ansiklopedisi, İstanbul 1984, C.10, S.7734; Devrek mad. "Ana Britanica, İstanbul C.7, s. 215; Devrek Maddesi, Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi, İstanbul, c.5, s. 2615 "Baston Mad." İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul 1960 C.4, s. 2161-2163.
- 3 Şemsettin Sami Bey, Kamus-i Türkî, Dersaadet 1899-1900.
- 4 Kuran, XX.63, XXVII. 10-12, XXVIII. 31, XXVI. 63.
- 5 Tekvin, Bab, 5, Kuran II. 60.

- 6 M. Zeki Kuşoğlu, "Asa'dan Baston'a" İlgî, İstanbul 1992, S.68, s.12.
- 7 Cengiz Erten, "Baston ve Kültür" Devrek Baston ve Kültür Şenliği, S. 11
- 8 Yama'nın ilk insan ve ilk ölü olduğuna inanılmıştı. Aynı zamanda Yama ata ruhların kralı, ölüler krallığının da yüce hâkimidir (Bkz. Meydan-Larousse, İstanbul, I. s.261).
- 9 Ninurta Babililer'in fırtına, av ve savaş tanrısıdır (Bkz. Meydan-Larousse, İstanbul C.7, s.526).
- 10 M. Zeki Kuşoğlu "Asa'dan Bastona" İlgî, İstanbul 1992, S.68, s.14-15.
- 11 Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim, Kuşam Süslenme Sözlüğü, İstanbul, 1967, s.26-27.
- 12 Kemal Özmen "İlk Kullanımdan Bugüne Baston ve Devrek Bastonları" Antika, İstanbul C.3 S.33, s.36-37.
- 13 Cengiz Erten "Baston ve Kültür" Devrek Dergisi, Devrek (tarihsiz), s.12.
- 14 Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, İstanbul 1972, s.215.
- 15 Azra Erhat, a.g.e., s.178.
- 16 Adem ile Hawa'ya değinilmiştir.
- 17 Tekvin, Yaradılış, Bab. 3.
- 18 Devrek bastonlarının sergilenmesi ve ödüllendirilmesinde Devrekli aziz Salman ustanın büyük payı vardır.
- 19 Anonim, "Baston Ustaları", Devrek Baston ve Kültür Şenliği, Devrek Belediyesi, s. 33-35.